

ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ЭЭЛЖИТ ДҮГНЭЛТ
ХЭЛЭЛЦҮҮЛЭГ (UPR – UNIVERSAL PERIODIC REVIEW)
МЭДЭЭЛЛИЙН ХУУДАС

УУЛ УУРХАЙ, БАЙГАЛЬ ОРЧИН, ХҮНИЙ ЭРХ

Монгол улс “Азийн Сауди Араб” хэмээн ороулагчдын ашигийн бай болж, дэлхийн хамгийн өндөр ДНБ-ний өсөлттэй орон болох амлалттай ажиллаж ирсэн. Энэ явц нь газар зүйн байршлаараа өндөрлөг, хуурай бүс нутагт оршдог, уур амьсгалын өөрчлөлтөд дэлхийн дунджаас 3 дахин илүү өртдөг эмзэг экосистемтэй оронд сөрөг нөлөөлөө үзүүлж эхлэв. Жилд 4 км хурдацтай цөлжиж, газрын гадаргын 70% нь эвдрэлд өртөж, нийт голын 16.6, булаг шандны 24.4, нуур цөөрмийн 31.5 нь ширгэсэн байна. Уул уурхайн хэрэглээгээр ус бохирдож, нөөц нь хурдацтай хомсдохын зэрэгцээ голуудын гольдрол өөрчлөх төслүүд боловсруулагдаж байна. Уурхайн салбар хурдацтай хөгжих эрх зүйн орчин бүрдүүлэх нэрээр хөрөнгө оруулалт, ашигт малтмал, бусад хууль тогтоомжийн уялдаа холбоо улам суларч, хэрэгжилт хяналтгүй болсноор байгаль орчин,

агаар, ус бохирдож, улмаар хүний үндсэн эрхүүд зөрчигдөхөд хүрч байна. Уурхай, түүний дэд бүтэц тэлэхийн хэрээр газар эзэмшил ба ашиглалтад өөрчлөлт орж мал аж ахуй, газар тариалан, аялал жуулчлал эзэмшлийн газраасаа шахагдан, улмаар хот рүү нүүх нүүдэл нэмэгдэж байна. Монгол улс Хүний эрхийн Түгээмэл тунхаглал, Эдийн засаг, нийгэм, соёлын эрхийн тухай олон улсын пакт, хүний эрхийн бусад конвенциуд, байгаль орчны Киотогийн протокол, Дэлхийн уур амьсгалын өөрчлөлтийн конвенц, Рамсарийн конвенц, Дэлхийн соёлын болон байгалийн өвийг хамгаалах тухай конвенц, Биологийн төрөл зүйлийн тухай конвенциор хүлээсэн үүргээ хэрэгжүүлэхгүй байна. Мянганы хөгжлийн зорилтын 7-ийн 15-д заасан “2015 он гэхэд газар нутгийнхаа 30%-ийг хамгаалалтад авах” амлалтаасаа ухарч, уул уурхайн салбарыг газрын ангилал харгалзахгүй тэлэх бодлого явуулж эхэллээ.

Зөрчигдөж буй эрхүүд:

- Эрүүл аюулгүй орчинд амьдрах, байгалийн тэнцэл алдагдахаас хамгаалуулах
- Уламжлалт байгалийн нөөцөө ашиглах, усаар хангагдах
- Уламжлалт соёл өв сангаа хадгалах, хамгаалуулах, хойч үедээ өвлүүлэх
- Газар эзэмших, өмчтэй байх, аж ахуй эрхлэх
- Зөрчигдсэн эрхээ сэргээлгэх, хохиролдоо зохих нөхөн олговор авах
- Дарамт, хүч хэрэглэх аюулаас ангид нөхцөлд эрхийг хамгаалах үйл ажиллагаа явуулах эрх

ТУЛГАМДАЖ БУЙ АСУУДАЛ

Улсын Их Хурал байгаль хамгаалах эрх зүйн орчинг доройтуулж, уул уурхайн салбарыг зохицуулах хуулиудыг хооронд нь зөрчилдүүлж, байгалийн нөөц ашиглах стандартын хэрэгжилт, хяналтыг сулруулсан хууль тогтоомж баталж, хариуцлага ба маргаан шийдвэрлэх асуудлыг орхигдуулсан. 2014 онд баталсан Түгээмэл тархацтай ашигт малтмалын тухай, Ашигт малтмалын тухай, Байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын үнэлгээний (БОНУ) тухай хуулийг тус тус зөрчиж БОНУ-г хийхгүй байх, эсхүл ашиглах зөвшөөрөл олгогдсоны дараа хийдэг зөрчил улам лавширч байна. Засгийн газраас тухайн нутгийн хүн амын уламжлалт байгалийн нөөц ашиглах боломж, мөн ундны цэвэр усаар хангагдах эрхийг нь хамгаалах талаар уул уурхайн үйл ажиллагаа эрхэлж буй компаниудад шаардлага тавих эрх зүйн орчин байхгүй байна.

КЭЙС, БАРИМТ, ТАЙЛБАР

Засгийн газар Гол усны эх бүрэлдэх хамгаалалттай бүс, ойн сан бүхий газар ашигт малтмал хайх, олборлохыг хориглох тухай хуулийг (“урт нэртэй” гэгдэх) хэрэгжүүлэх Улсын Дээд шүүхийн шийдвэрийг биелүүлэхээс татгалзаж, хуулийг хэрэгжүүлэх журмыг өөрчлөх төсөл УИХ-д өргөн барьсан. УИХ 2013 оны 9-р сарын 16-нд “Урт нэртэй” хуулийг өөрчилж А лицензийг сэргээх, стратегийн орд газраар бүртгэж ашиглалтад оруулах, шүүхийн шийдвэрээр хаасан уурхайг нээх зэрэг эрх зүйн зөрчилтэй шийдвэрүүд гаргаж байгаа нь Монгол Улсын Мянганы хөгжлийн Зорилт (МХЗ) 7-ийн 15-д заасан “Усны түвшин бууралтаас хамгаалах зорилгоор гол, горхины эх авах газрыг хамгаалах, нөхөн сэргээх” тухай амлалттай зөрчилдөж байна.

Иргэдийн Үндсэн Хуулиар баталгаажсан эрх зөрчигдвөл сэргээн эдлүүлдэг эрх мэдлийг Үндсэн Хуулийн Цэцэд олгох тухай НҮБ-ын зөвлөмжийг хүлээж аваагүй. Газар чөлөөлөх тухай хууль батлагдаагүй байхад Улаанбаатар хотын Иргэний төлөөлөгчдийн хурлын тэргүүлэгчдийн тогтоолоор МУ-ын иргэний газар эзэмших, өмчлөх, амьжиргаа залгуулах аж ахуй эрхлэх, учруулсан хохиролд шударга нөхөн олговор авах, эрхээ сэргээлгэн эдлэх зэрэг эрхүүдийг ноцтой зөрчиж байна.

Иргэдэд газар өмчлөх үйл ажиллагааг сайжруулах зорилгоор цахим хэлбэрээр өргөдөл хүлээж авч, газар олгох хөтөлбөр нь хоёр том дутагдалтай гэж иргэд шүүмжилж байна: 1) цахимаар өргөдлөө гаргахад шаардагдах компьютер, тоног төхөөрөмж, хурдтай интернет холболт хүн амын дийлэнх хэсэгт байхгүй; мөн 2) олгож байгаа газар нь дэд бүтэц, нийгмийн үйлчилгээнээс хол, хад чулуу ихтэй тул орон сууц барих эсвэл гэр бүлийн өөр хэрэгцээнд ашиглах боломж муутай.

Заншлын хуулийн дагуу эзэмшиж байгаа малчны бэлчээр, өвөлжөө, хаваржаа, хадлангийн газрын эрхийг баталгаажуулах, зөрчигдсөн эзэмшлийн эрхийг сэргээх механизм байхгүй. Газраа алдсан, шахагдан гарсан иргэд мал маллагааны дэд бүтэцгүй, өвлүүлэх хөрөнгөгүй, нүүдлийн мал маллагааны соёлоо хойч үедээ өвлүүлэх боломжгүй болж, амьжиргааны эх үүсвэрээсээ салсны улмаас дотоодын дүрвэгсэд болж байна.

ЗГ-ын #111 тоот тогтоолоор Ухаа худаг-Цагаан хадны хооронд төмөр зам тавих ажлыг 2 сард багтаан яаравчлан гүйцэтгэхээр заасан нь түгээмэл тархацтай ашигт малтмал олборлох шуурга дэгдээв. Өвөлжөө, бэлчээрийг төмөр замын трасс, түр зам гаргаж дайрахын зэрэгцээ компаниуд БОНУ, нийгмийн нөлөөллийн үнэлгээ хийхгүй, нүүлгэн шилжүүлэлт, нөхөн олговор, амьжиргааг нөхөн сэргээх хөтөлбөргүй, хохирлыг нөхөн төлөхгүйгээр ажиллаж байна.

НҮБ-ын ХЭЗ-өөс МУ-д хандан гаргасан зөвлөмж, Бизнес ба Хүний эрх Ажлын хэсгийн “МУ дахь Уул уурхай ба Хүний эрх” чиглэлээр өгсөн зөвлөмжүүдийг холбогдох талуудад хүргэж, хэрэгжүүлэх ажил хийгдээгүй.

НҮБ-ын конвенциуд, МХЗ-ууд зэрэг олон улсын хэмжээнд авсан үүрэг амлалтаасаа ухарч Сэлэнгэ, Орхон голуудын усыг боож ашиглах, урагш уурхай руу татах төлөвлөгөө нь хил дамнасан сөрөг нөлөөлөл учруулж болзошгүй тул НҮБ-ын Дэлхийн Өвийн сангаас анхааруулга авахад хүргэсэн. Олон улсын Байгаль орчны Уитлей сангийн 2014 оны шагналтан, Хил хязгааргүй гол мөрөн сүлжээний зохицуулагч Е.А. Симоновыг 2014 оны 8-р сарын 12-нд хилээр гарахад нь “албадан гаргасан” тамга дарсан нь Дэлхийн банкны Уул уурхайн дэд бүтэцэд хөрөнгө оруулалтыг дэмжих төслөөс гол усыг урагш уурхайн хэрэгцээнд татах судалгааны тайлан авах гэж хөөцөлдсөнтэй холбоотой гэж үзэж байна. Түүнийг Замын-Үүдийн боомтоор гарахад нь өөрт хэлэлгүй “хар тамга” дарсан нь албадан гаргах үйлдлийг дур зоргоор хэрэглэдэг, хүний эрхийн төлөө тэмцэгчдийг дарамталдаг МУ-ын төрийн практикийн тод жишээ юм.

Байгаль орчноо хамгаалах, эрхийнхээ төлөө тэмцэгч хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах эрх зүйн орчин бүрдүүлэх зөвлөмжүүдийг үл ойшоож, харин ч шийтгэх, залхаах ажиллагаа нэмэгдсээр байна. Иргэдийг газар нутгаас нь шахан гаргах, хүчээр нүүлгэх, хөөн зайлуулах зэргээр эрхийг нь зөрчсөөр байхад тэд энэ талаар шийдвэр гаргах үйл явцад оролцож чадахгүй байна.

Уул усаа уурхайн сөрөг нөлөөллөөс хамгаалах тэмцлийг манлайлсан Олон улсын байгаль орчны Голдманы шагналтан Ц. Мөнхбаярыг 7 жилээр ялласан. Шүүхийн өмнөх болон шүүхээр хэрэг шийдвэрлэх бүх шатанд эдлүүлвэл зохих эрхүүдийг эдлүүлээгүйгээс гадна, Засгийн газраас нэр төрийг нь гутаах олон нийтийн кампанит ажил зохион байгуулах, өндөр хэмжээнд мэдэгдлүүд хийх зэргээр шүүхийн хараат бус ажиллагаанд нөлөөлсөн.

МОНГОЛЫН ХҮНИЙ ЭРХИЙН ТББ-УУДЫН ФОРУМААС ДАРААХ ЗӨВЛӨМЖИЙГ САНАЛ БОЛГОЖ БАЙНА:

1. НҮБ-ын байгаль орчны конвенциудаар болон МХЗ-оор хүлээсэн бүх үүрэг, түүний дотор МХЗ 7-ийн 14б-д заасан үүргийг хэрэгжүүлэх.
2. Байгаль орчны болон ашигт малтмалын салбарыг зохицуулах хуулиудын хийдлийг арилгах.
3. Үндсэн хуулиар баталгаажсан үндсэн эрх болох газар эзэмших, өмчлөх, амьжиргаа залгуулах өмч хөрөнгөтэй, бэлчээртэй байх эрхүүдийг хот хөдөөд нэгэн адил хамгаалах хууль батлах.
4. Үндсэн хуулийн цэцийг шинэчилж, иргэдийн үндсэн эрх зөрчигдсөн тохиолдолд сэргээн эдлүүлэх гомдлыг хүлээн авч шийдвэрлэдэг болгох.
5. НҮБ-ын Бизнес ба Хүний Эрх Удирдах Зарчмуудыг хэрэгжүүлэх үндэсний хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх.
6. Дэлхийн өв сангийн Хорооны цэвэр усны ай сав, усны нөөцийг хамгаалах талаар МУ-ын Засгийн газарт өгсөн (WHC-14/38, COM/16, хуудас 130, 7В 7б) зөвлөмжийг хэрэгжүүлэх.
7. Зөвлөмжийг хэрэгжүүлэхдээ Олон улсын байгаль хамгаалах холбооны Дэлхийн өв сангийн Байгалийн үнэлгээний удирдамжийг хэрэгжүүлэх техникийн туслалцааг олон улсын хамтын нийгэмлэгээс хүсэх.
8. НҮБ-ын Дотоодын дүрвэгсдийн асуудал эрхэлсэн Тусгай илтгэгчийг урьж а) бэлчээрээс хараат, нүүдэлч хүн амын уламжлалт байгалийн нөөц ашиглах эрхийг хамгаалах хуулийн зохицуулалтыг эрэлхийлэх; б) нүүдэлч ахуй соёлоо хадгалан үлдэх боломжийг хангасан малчдын амьжиргааг нөхөн сэргээх хөтөлбөр боловсруулж, хэрэгжүүлэх.
9. Хүний эрхийг хамгаалагчдыг хамгаалах, үйл ажиллагааг дэмжих эрх зүйн орчин бүрдүүлэх.
10. Хөдөөгийн алслагдсан сумдад амьдардаг иргэдэд шүүхийн, шүүхийн бус болон эрх зүйн туслалцаа авах боломжийг бүрдүүлэх.
11. Хүний эрхийг хамгаалагчдын асуудал эрхэлсэн Тусгай илтгэгчийг урьж МУ дах хүний эрхийн хамгаалагчдын нөхцөл байдалд дүгнэлт, зөвлөмж гаргуулах.